

УДК 911.3:316

В. С. Толуб'як

доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри менеджменту та публічного управління
Тернопільського національного економічного університету

Л. С. Мосора

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ МІГРАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено міграційну привабливість регіонів України. Визначено основні показники, що впливають на міграційну привабливість областей України. Сформовано рейтинг міграційної привабливості областей на основі врахування окремих соціально-демографічних показників. Обґрунтовано причинно-наслідковий зв'язок між соціально-демографічними показниками і міграційними процесами в областях України. Визначено роль держави у формуванні міграційної привабливості регіонів.

Ключові слова: держава, міграційна привабливість, соціально-демографічні показники, причинно-наслідковий зв'язок, міграція населення.

Постановка проблеми. Потенційний мігрант, приймаючи рішення про зміну місця постійного проживання, досить часто має уявлення про регіон у цілому, а не про окремі показники рівня життя в ньому. Але саме система показників формує уявлення про той чи інший регіон і в сукупності визначає рівень його міграційної привабливості. Водночас система показників залежить від ефективності державного регулювання суспільних процесів. Неefективне державне регулювання призводить до ситуації, за якої одні регіони держави стають більш привабливими для імміграції населення, інші навпаки – мають проблеми, викликані еміграцією населення. Тому доцільно проаналізувати особливості державного регулювання в Україні, а також сукупність показників, які характеризують рівень життя в регіонах України, щоб можна було сформулювати об'єктивну оцінку міграційної привабливості областей держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання привабливості територій (країн, регіонів, міст) активно обговорюються вітчизняними та зарубіжними науковцями, особливо в плані її окремих видів: інвестиційної; економічної; туристичної; міграційної. Зокрема, питання міграційної привабливості регіонів України, впливу окремих соціально-демогра-

фічних та економічних показників на міграційний потенціал розкривають у своїй працях І. Вахович, Е. Лібанова, І. Дубінська, М. Романюк, У. Садова, В. Приймак.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні не визначено специфіки привабливості регіонів, не сформовано вичерпного переліку основних показників, від яких залежить рівень міграційної привабливості, а також не досить чітко сформовано основну роль держави у посиленні міграційної привабливості регіонів.

Мета статті. Метою статті є дослідження впливу системи показників на формування міграційної привабливості регіонів України та ролі держави у регулюванні таких показників.

Виклад основного матеріалу. Міграційна привабливість є одним із головних факторів руху міграційних потоків із менш розвинутих регіонів та держав у більш розвинуті. Одним із способів оцінки міграційної привабливості регіону є врахування територіальних переміщень населення. Відповідно до такого підходу основним показником міграційної привабливості території є коефіцієнт міграційного навантаження на 1000 осіб.

Визначення рівня міграційної привабливості регіону вимагає врахування різних показни-

ків, що впливають на неї. До них можуть відноситись: наявність у регіоні сучасних галузей господарства та концентрація великої кількості добре оплачуваних робочих місць; висока якість товарів та послуг, що надаються в регіоні; високі темпи економічного зростання [1, с. 32].

Серед чинників привабливості регіону Г. Підгрушний виділяє: культурне середовище та можливість працевлаштування; розвинену інфраструктуру; комфортність побуту; вищі соціальні стандарти; сприятливу екологічну ситуацію; менталітет, спільність ідеології. Водночас чинниками, що зумовлюють непривабливість регіону, є низька якість життя, відсутність можливостей кар'єрного зростання та отримання високооплачуваної роботи, високий рівень злочинності [2, с. 34–35].

Як зазначає А. Харченко, міграційним потокам часто притаманні динамічність та неупорядкованість, що пов'язано з впливом багатьох чинників, які автор поділяє на три групи: соціально-демографічні, економічні та політичні. Зокрема, соціально-демографічні чинники відображають рівень демографічної привабливості регіону і є впливовими на потенційного мігранта, тому що вони певною мірою відображають рівень життя в регіоні [3, с. 151].

Водночас чинники впливу на міграційну привабливість регіону можна поділити на такі групи: геоелементні (географічне положення регіону, природно-ресурсний потенціал, екологія); економічні (рівень економічного розвитку регіону, інфраструктура, розвиток окремих видів промисловості, рівень доходів населення та прожитковий мінімум); культурно-демографічні (щільність населення, вікова структура населення, система цінностей, соціальна інфраструктура). У таблиці 1 представлено систе-

му показників, які впливають на рівень міграційної привабливості регіонів.

Для аналізу показників використовуються декілька методів: метод сум, геометричної середньої, метод суми місць, метод відстаней та інші. У межах наукової статті скористаємось методом суми місць та визначимо рівень міграційної привабливості регіонів України за соціально-демографічними показниками. Метод суми місць полягає у попередньому розподілі кожного показника досліджуваних об'єктів за місцями серед інших однойменних показників з наступним їх додаванням для визначення кращих об'єктів. Число місць має дорівнювати кількості організацій (у цьому разі – регіонів), що аналізуються. Критерій оцінки найкращого об'єкта – мінімальна сума місць, бо чим менша сума місць, тим кращі результати. Може виникнути ситуація, коли за розрахованою сумою місць кілька досліджуваних об'єктів порівняльного аналізу претендують на одне і те саме місце. Першість буде мати той із них, хто у разі підрахунку суми місць набере більше «додатних» і менше «від'ємних» значень. У таблицях 2 і 3 подано початкові дані соціально-демографічних показників по регіонах України за 2017 р. та рейтинг областей, розрахований на основі методу суми місць.

Здійснивши аналіз соціально-демографічних показників областей України на основі методу суми місць, можемо сформулювати такі висновки: по-перше, спостерігається ситуація за якої, не зважаючи на те, що деякі області посіли лідируючі позиції по окремих соціально-демографічних показниках, все ж у загальному рейтингу вони займають низьку позицію. Зокрема, Рівненська область – перше місце за коефіцієнтом народжуваності, проте в загаль-

Таблиця 1

Показники, що характеризують міграційну привабливість території

Демографічні показники	Соціальні показники
Коефіцієнт народжуваності Коефіцієнт смертності Співвідношення чоловіків та жінок Вікові співвідношення населення Частка міського та сільського населення в загальній чисельності населення Щільність населення	Рівень зайнятості населення Рівень безробіття населення Число студентів на 100 тис. осіб Забезпечення населення лікарями Кількість навчальних закладів
Економічні показники	Показники рівня життя
Рівень економічної активності населення Рівень ВВП та ВРП на душу населення Індекси споживчих цін на товари та послуги Тарифи на житлово-комунальні послуги Інші	Середня заробітна плата Середня пенсія Заборгованість по заробітній платі Величина прожиткового мінімуму Середня площа житлових приміщень на одного громадянина

Таблиця 2

Соціально-демографічні показники впливу на міграційні процеси в Україні 2017 р. [4]

	Коефіцієнт народжуваності	Коефіцієнт смертності	Щільність населення, осіб на 1 км ²	Коефіцієнт прибуття населення	Коефіцієнт вибуття населення	Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років	Рівень безробіття населення у віці 15–70 років	Середня заробітна плата, грн	Заборогованість по виплаті заробітної плати, тис. грн	Середня пенсія, грн	Кількість ЗВО
Вінницька	8,97	15,20	59,34	4,46	7,39	55,3	10,7	6121	11752	1645,94	23
Волинська	11,40	13,11	51,53	8,36	9,15	48,8	12,5	5849	19171	1664,35	14
Дніпропетровська	8,52	15,73	101,1	15,8	8,38	58,1	8,5	6939	124063	1949,30	55
Донецька	4,21	8,88	158,22	1,86	7,53	49,4	14,6	7764	453421	2102,13	29
Житомирська	9,41	16,17	41,21	11,4	12,2	56,4	10,8	5836	5344	1682,63	20
Закарпатська	11,50	12,04	98,44	4,78	4,86	53,8	10,5	6355	2359	1597,90	14
Запорізька	8,17	16,04	63,3	4,46	6,03	55,2	10,7	6863	126354	1902,67	24
Івано-Франківська	9,75	12,52	98,84	11,03	9,97	55,0	8,5	6074	19584	1686,53	16
Київська	9,77	16,02	62,41	31,5	13,9	58,0	6,5	7188	129652	1863,95	21
Кіровоградська	8,21	16,40	38,82	11,4	13,2	53,3	12,2	5792	10605	1686,50	16
Луганська	2,74	6,57	81,16	1,24	10,04	54,7	16,6	5862	556976	1989,16	13
Львівська	9,94	12,76	115,77	11,57	10,51	56,2	7,5	6391	82751	1722,62	43
Миколаївська	8,79	14,83	46,33	7,16	8,81	56,8	10,3	6709	103630	1739,05	17
Одеська	10,62	14,05	71,53	10,59	8,60	56,1	7,3	6542	48450	1764,17	40
Полтавська	7,83	16,50	49,11	14,1	14,46	54,0	12,0	6551	37862	1789,91	18
Рівненська	12,38	12,63	57,88	13,1	14,68	55,1	11,6	6013	55356	1666,25	14
Сумська	7,34	16,01	45,83	14,94	15,61	57,4	9,1	5946	118189	1705,64	14
Тернопільська	8,82	14,07	76,05	7,03	8,32	51,0	11,9	5554	4598	1560,95	18
Харківська	8,06	15,24	85,65	20,53	16,03	60,6	6,1	6244	224542	1843,49	65
Херсонська	9,49	15,13	36,73	4,69	7,30	56,2	11,1	5842	7235	1643,53	21
Хмельницька	8,99	15,32	61,71	6,07	8,25	54,7	8,9	5938	5763	1657,18	18
Черкаська	7,88	16,39	58,28	13,11	13,48	56,7	10,2	6042	110912	1702,29	16
Чернівецька	10,40	12,44	111,94	6,44	6,04	56,6	8,4	5621	1848	1600,14	16
Чернігівська	7,43	18,50	31,95	8,42	10,44	56,1	11,2	5636	9971	1714,68	16
м. Київ	12,24	10,66	3498,5	12,51	11,05	61,8	6,9	11135	98011	2408,02	100

Таблиця 3

Рейтинг регіонів України за соціально-демографічними показниками 2017 р.

	Коефіцієнт народжуваності	Коефіцієнт смертності	Щільність населення, осіб на 1 км ²	Рівень зайнятості населення у віці 15–70 років	Рівень безробіття населення у віці 15–70 років	Середня заробітна плата, грн	Заборогованість по виплаті заробітної плати, тис. грн	Середня пенсія, грн	Кількість вузів	Сума місяць	Рейтинг
Вінницька	13	14	15	14	14	12	9	21	8	120	13
Волинська	4	9	18	25	23	19	10	19	20	147	22
Дніпропетровська	16	17	5	3	7	4	20	4	3	79	4
Донецька	24	2	2	24	24	2	24	2	6	110	10
Житомирська	11	21	22	9	16	21	4	17	11	132	17
Закарпатська	3	4	7	21	13	10	2	24	20	104	9
Запорізька	18	20	12	15	14	5	21	5	7	117	12
Івано-Франківська	9	6	6	17	7	13	11	15	16	100	8
Київська	8	19	13	4	2	3	22	6	9	86	5
Кіровоградська	17	23	23	22	22	22	8	16	16	169	25
Луганська	25	1	9	19	25	18	25	3	25	150	23
Львівська	7	8	3	10	5	9	15	11	4	72	2
Миколаївська	15	12	20	6	12	6	17	10	15	113	11
Одеська	5	10	11	12	4	8	13	9	5	77	3
Полтавська	21	24	19	20	21	7	12	8	12	144	21
Рівненська	1	7	17	16	19	15	14	18	20	127	15
Сумська	23	18	21	5	10	16	19	13	20	142	19
Тернопільська	14	11	10	23	20	25	3	25	12	143	20
Харківська	19	15	8	2	1	11	23	7	2	88	6
Херсонська	10	13	24	10	17	20	6	22	9	131	16
Хмельницька	12	16	14	18	9	17	5	20	12	123	14
Черкаська	20	22	16	7	11	14	18	14	16	138	18
Чернівецька	6	5	4	8	6	24	1	23	16	93	7
Чернігівська	22	25	25	12	18	23	7	12	16	160	24
м. Київ	2	3	1	1	3	1	16	1	1	29	1

ному рейтингу – 15. Найнижчий рівень безробіття у Харківській області, однак через високу заборгованість по виплаті заробітної плати та низький коефіцієнт народжуваності вона перебуває на 6-му місці у загальному рейтингу. Водночас найменша заборгованість по виплаті заробітної плати у Чернівецькій області, однак через низькі середню заробітну плату та середню пенсію область посіла 7-е місце в рейтингу.

Окремо слід звернути увагу на Донецьку область, яка у загальному рейтингу посіла 10-у позицію, не зважаючи на те, що по окремих соціально-демографічних показниках має досить низькі результати: коефіцієнт народжуваності (24-е місце), рівень зайнятості населення (24-е місце), рівень безробіття населення (24-е місце), заборгованість по виплаті заробітної плати (24-е місце). Але у Донецькій області одні з найвищих по Україні середня заробітна плата (7764 грн) та середня пенсія (2102,13 грн). Проте є міграційне скорочення (-5,67%). У тій же Львівській області, що посіла у загальному рейтингу 2-е місце, середня заробітна плата становить 6391 грн, середня пенсія – 1722,62 грн; а в Кіровоградській області (25-е місце в рейтингу) – 5792 грн та 1686,50 грн відповідно.

По-друге, існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між соціально-демографічними показниками та міграційною привабливістю регіонів держави (рис. 1). Як видно з рис. 1, області, що посіли лідируючі позиції за соціально-демографічними показниками, які аналізуються

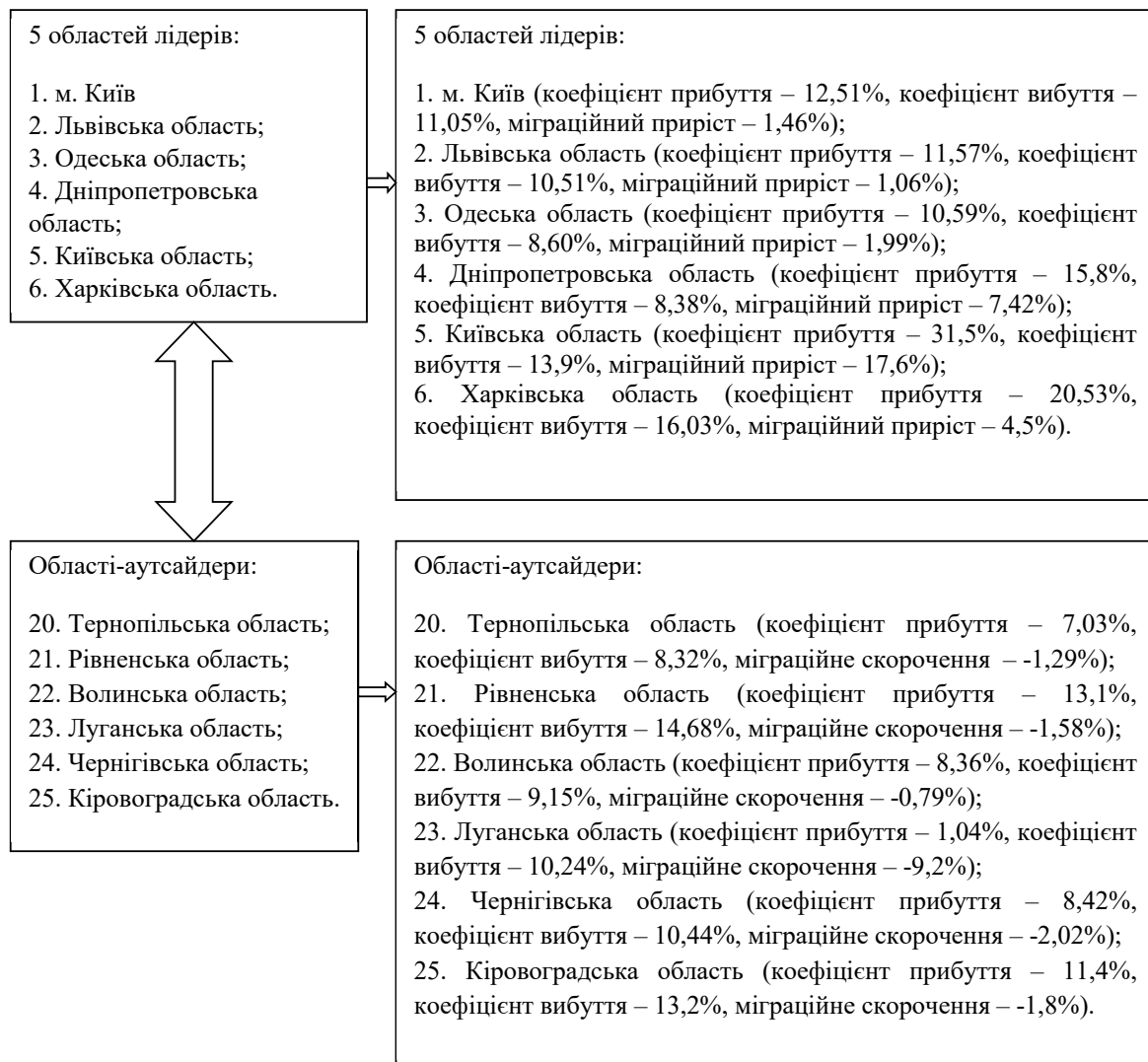

Рис. 1. Причинно-наслідковий зв'язок між соціально-демографічними показниками і міграційними процесами в областях України

Складено авторами на основі таблиць 2–3

у статті, мають міграційний приріст населення, що свідчить про їхню міграційну привабливість для населення. Абсолютним лідером за міграційним приростом (17,6%) є Київська область, друге місце посідає Дніпропетровська область (7,42%). Тобто 2017 р. до Київської області переїхало на 17,6% більше, ніж виїхало населення, до Дніпропетровської області – на 7,42% більше. П'ятірка областей-лідерів фактично 2017 р. стали областями-реципієнтами. Інша ситуація з областями-аутсайдерами, які посіли останні місця за рівнем соціально-демографічних показників. Так, найбільше міграційне скорочення у 2017 р. спостерігалось у Луганській області (-9,2%) та Чернігівській області (-2,02%). Ці області стали областями-донорами. Таким чином, як бачимо, чим кращий рівень соціально-демографічних показників, тим більша міграційна привабливість регіону, і відповідно, більша ймовірність, що в цей регіон переїде більша частка населення.

По-третє, здебільшого низький ступінь міграційної привабливості властивий малим містам та селам. У віковій структурі мігрантів часто переважає населення молодого віку. У результаті в регіонах-реципієнтах вікова структура населення значно відрізняється від аналогічної в регіонах-донорах. Так, у великих містах завдяки міграції населення із малих міст та сіл частка молоді значно вища, ніж в інших регіонах. Як наслідок, там формується значний демографічний потенціал.

У історії розвитку великих міст особливо важливу роль відіграла саме міграція населення. З кожним новим десятиліттям частка відтоку населення з сільської місцевості до міст збільшується. Саме великі міста відіграють ключову роль у демографічному, економічному, соціальному розвитку країни.

По-четверте, проведений аналіз дав можливість виявити, що міграційний приріст мають тільки сім областей України, а також м. Київ, що посіли, відповідно, перші вісім місць у рейтингу соціально-демографічних показників (таблиця 2). Тобто ці області України можна вважати потенційно міграційно привабливими для населення за умові коригування окремих соціально-демографічних показників. А це значною мірою залежить від рівня їх державного регулювання. Зокрема, для більшості областей-лідерів властива досить висока заборгованість по виплаті заробітної плати, у Дніпропетровській та Харківській областях до цього додаєть-

ся ще й невисокий коефіцієнт народжуваності та великий коефіцієнт смертності, у Чернівецькій області одна з найнижчих середніх заробітних плат по Україні (5621 грн). Саме від державного регулювання основних соціально-демографічних, економічних та інших показників значною мірою залежить рівень міграційної привабливості регіону.

Орієнтація на економічне зростання за умов інтеграції і відкритості національної економіки, без компенсуючих і страхових механізмів, згубна для людського потенціалу. Невідкладного реагування на кризовий стан демографічного потенціалу з боку держави потребує проблема із заробітною платою та доходами населення. Позитивна динаміка заробітної плати забезпечить виконання нею функцій відтворення якості робочої сили, вирішення проблем бідності, соціального захисту, а отже, відтворення демографічного потенціалу. Серед найважливіших пріоритетів демографічної політики України – поліпшення репродуктивного здоров'я чоловіків і жінок. Ця комплексна проблема охоплює як заходи безпосередньо медичного обслуговування населення, так і у сфері харчування і споживання життєво необхідних природних ресурсів, зокрема питної води [5, с. 32].

Серед заходів впливу на основні показники, що формують міграційну привабливість регіонів України, можна виокремити:

- створення додаткових сфер зайнятості (переструктуризація економіки, додаткові робочі місця, створення умов для іноземного інвестування, сприяння розвитку малого бізнесу, підприємництва, створення умов для самозайнятості громадян тощо);
- професійна орієнтація населення, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів;
- посилення територіальної та професійної мобільності робочої сили;
- надання допомоги в працевлаштуванні;
- надання допомоги в разі трудової міграції;
- створення спеціальних фондів для фінансування регіональних програм [6, с. 149].

Таким чином, бальна оцінка і проведені розрахунки підтверджують, що величина сальдо міграції залежить від цілої низки факторів. При цьому кожен фактор тією чи іншою мірою впливає на величину міграційного приросту. Тільки збільшення чи зменшення суми факторів може значно вплинути на величину та напрям міграції населення. Водночас такий спосіб оцінки мігра-

ційної привабливості регіону не може повною мірою бути достовірним. Так, міграція населення не завжди співпадає зі зміною місця прописки чи реєстрації переїзду. Тобто в цьому разі не враховуються мігранти, що фактично прописані в одному регіону, а фактично проживають та працюють в іншому регіоні. У зв'язку з цим варто враховувати не тільки реальні показники переміщення населення, але й здійснити оцінку показників, що впливають на процес переміщення населення.

Міграційний відтік разом із природним скороченням громадян збільшує депопуляцію населення. Тому доречним є пошук шляхів вирішення таких проблем, розроблення регіональної міграційної політики, яка буде враховувати особливості суб'єктів виділених територіальних ареалів. На регіональному рівні першочергового значення набуває врахування особливостей, які має територія: географічне розташування, забезпечення трудовими ресурсами, наявність природних багатств, кліматичні умови, особливості економічного розвитку, наявність кордону з іншими країнами.

Висновки. Здійснивши аналіз міграційної привабливості регіонів України, можемо зробити такі висновки.

Основними показниками, що впливають на міграційну привабливість областей України, є: соціально-демографічні (коефіцієнти народжуваності та смертності, щільність населення, рівень зайнятості та рівень безробіття, вікові співвідношення населення, частка міського та сільського населення); економічні (рівень економічної активності населення, рівень ВВП та ВРП на душу населення, індекси споживчих цін на товари та послуги, тарифи на житлово-комунальні послуги).

Сформовано рейтинг міграційної привабливості областей України на основі врахування дев'яти соціально-демографічних показників. У результаті чого визначено 5 областей-лідерів (м. Київ та Львівська, Одеська, Дніпропетровська, Київська, Харківська області) та 5 областей-аутсайдерів (Рівненська, Волинська, Луганська, Чернігівська, Кіровоградська області). Підкреслено, що, не зважаючи на те, що деякі області посіли лідируючі позиції за окремими

соціально-демографічними показниками, все ж у загальному рейтингу вони досить низько.

Обґрунтовано причинно-наслідковий зв'язок між соціально-демографічними показниками і міграційними процесами в областях України. Відповідно до нього в областях-лідерах спостерігається приріст населення у 2017 р., і навпаки, в областях-аутсайдерах – міграційне скорочення. Так, у 2017 р. найбільший приріст населення був у Київській області (17,6%), а найбільше скорочення у Луганській області (9,2%).

Визначено роль держави у формуванні міграційної привабливості регіонів. Зокрема підкреслено, що саме від державного регулювання основних соціально-демографічних, економічних та інших показників значною мірою залежить рівень міграційної привабливості регіону.

Перспективи подальшого дослідження. У подальшому дослідження міграційної привабливості передбачатиме врахування більшої кількості соціально-демографічних показників, а також економічних показників. Окрім того, аналіз передбачатиме врахування значень показників за декілька років.

Список використаної літератури:

1. Smętkowski M. Polityka spójności a konkurencyjność dużych polskich miast. URL: http://www.studreg.uw.edu.pl/pdf/2011_5_smetkowski.pdf
2. Підгрушний Г.П. Привабливість території для проживання людини: методологічні та прикладні аспекти дослідження / Г.П. Підгрушний, К.В. Мезенцев. Український географічний журнал. 2015. № 1. С. 32–41.
3. Харченко А.О. Оцінка міграційної привабливості регіонів країни / А.О. Харченко, О.О. Антоненко. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 17 (2). С. 150–153. (Серія: Економічні науки).
4. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Новіков В.М. Соціальна інфраструктура як фактор збереження демографічного потенціалу країни. Демографія та соціальна економіка: Науково-економічний та суспільно-політичний журнал. 2004. № 2. С. 27–36.
6. Венгерська Н.С. Регіональна сервісна політика як необхідна умова розвитку сфери послуг. Вісник Запорізького національного університету. 2014. № 2. С. 142–152.

Толубьяк В. С., Мосора Л. С. Роль государства в формировании миграционной привлекательности регионов Украины

В статье исследована миграционная привлекательность регионов Украины. Определены основные показатели, влияющие на миграционную привлекательность областей Украины. Сформирован рейтинг миграционной привлекательности областей на основе учета отдельных социально-демографических показателей. Обоснована причинно-следственная связь между социально-демографическими показателями и миграционными процессами в областях Украины. Определена роль государства в формировании миграционной привлекательности регионов.

Ключевые слова: государство, миграционная привлекательность, социально-демографические показатели, причинно-следственная связь, миграция населения.

Tolubiak V. S., Mosora L. S. The Role of the State in the Formation of Migration Attractiveness of the Regions in Ukraine

The article deals with the investigation of migration attractiveness of the regions in Ukraine. The main signs that have an influence on the migration attractiveness of the regions in Ukraine have been found out. The rating of the migration attractiveness of the regions in Ukraine has been established by taking into account some socio-demographic characteristics. A causal relationship between socio-demographic signs and migration processes in the regions in Ukraine has been pointed out. It has been determined how the state takes part in the formation of migration attractiveness of the regions, in particular in the realization of the social and economic state policy.

Key words: state, migration attractiveness, socio-demographic signs, causal relationship, migration of population.